Pogranicze. Studia Społeczne. Tom XIV (2008)

Mariusz Palak

SPOŁECZNE I PRZESTRZENNE GRANICE W MIEŚCIE NA PRZYKŁADZIE RZESZOWA

Zagadnienia wstępne

Celem niniejszego opracowania jest próba wyznaczenia społecznych i przestrzennych granic w mieście. Przy czym autor koncentruje się na granicach obecnych w świadomości mieszkańców Rzeszowa. Zaproponowany podział granic wynika z koncepcji miasta A. Wallisa. Według tego autora „miasto jest systemem złożonym z dwóch organicznie powiązanych, współdziałających na zasadzie sprzężeń zwrotnych, lecz autonomicznych podsystemów – urbanistycznego i społecznego" [Wallis 1977: 79]. Podsystem urbanistyczny to „całokształt materialnych elementów miasta stworzonych przez człowieka, jak i elementów naturalnych, które składają się na jego strukturę przestrzenną". Podsystem społeczny to „zbiorowość użytkowników miasta, których podstawową strukturę tworzą jego mieszkańcy"[Wallis 1977:79]. Pierwszy z podsystemów nazywany jest miastem, a drugi społeczeństwem [Malikowski 1998]. „Analizy mogą być koncentrowane na jednym lub drugim podsystemie, jednak nie można ich prowadzić (...) w oderwaniu od siebie" [Malikowski 1998: 11]. W związku z powyższą definicją granice przestrzenne biorą się z postrzegania i oceny przez jednostki i grupy podsystemu urbanistycznego, a granice społeczne z postrzegania i oceny podsystemu społecznego.

Podstawą do wskazania granic jest subiektywna ocena wystawiana przez respondentów współmieszkańcom zamieszkiwanego przez nich osiedla oraz materialnym elementom osiedla (budynki mieszkalne, sklepy, infrastruktura drogowa itp.) w porównaniu z pozostałymi osiedlami miasta.

Termin osiedle występuje zarówno w języku potocznym i w języku specjalistycznym. Stąd bierze się jego wieloznaczność. Z administracyjnego punktu widzenia osiedlem jest każdy zespół wydzielonych budowli mieszkaniowych. „Natomiast z urbanistycznego i socjologicznego punktu widze-

nia osiedlem jest zespół budowli mieszkalnych, których wspólny obszar jest wydzielony od otoczenia, a jego zagospodarowanie i ukształtowanie sprzyja rozwojowi życia społecznego w osiedlu, zwłaszcza dzięki własnym ośrodkom usługowym" [Wallis 1971: 65-66].

A. Wallis sformułował koncepcję osiedla społecznego, którego istotą jest racjonalne uporządkowanie w przestrzeni różnych funkcji zbiorowości lokalnej tak, aby gwarantując ludności przyjęte minimum standardu mieszkaniowego, umożliwić jej realizowanie na terenie osiedla swoich potrzeb i dążeń. „Do jego (osiedla) koncepcji urbanistycznej zalicza się najczęściej (...) wydzielony obszar, luźną zabudowę, rozdzielenie ruchu pieszego i kołowego, lokalizację na obszarze osiedla lub na jego obrzeżu przedszkola, szkoły, ośrodków handlu i usług, domów kultury, następnie stworzenia przestrzeni rekreacyjnych wewnątrz osiedlowych granic. Przez wspomniane potrzeby i dążenia rozumie się harmonijne współżycie mieszkańców, spokój i społeczną kontrolę, rozwój osobistych niesformalizowanych kontaktów i więzi, rozwój życia kulturalnego, poczucie wspólnoty i łatwość współdziałania w potrzebie" [Wallis 1971: 65-66].

Subiektywna ocena „własnego" osiedla bezpośrednio związana jest z odrębnością terytorialną i świadomością terytorialną mieszkańców. „Odrębność terytorialna to zespół cech świadczących o przynależności i z niej wynikających" [Pawłowska 1999: 7; cyt. za: Rykiel 1999]. Świadomość terytorialną definiuje się jako tę część świadomości społecznej, która odnosi się do poczucia odrębności własnego terytorium, a wtórnie również własnej grupy społeczno-terytorialnej [Rykiel 1999].

W badaniach empirycznych wyróżniono cztery zasadnicze szczeble hierarchiczne świadomości terytorialnej: lokalny, regionalny, krajowy lub narodowy i ponadnarodowy [Rykiel 1999]. Badania dotyczące miasta będą zaliczały się do szczebla lokalnego. „W przypadku analizy na szczeblu miejskim można tu dodatkowo wyróżnić świadomość ogólnomiejską i wewnątrzmiejską. Pierwsza z nich odnosi się do poczucia odrębności własnego miasta i więzi emocjonalnej z nim. Świadomość wewnątrzmiejska odnosi się natomiast do poczucia odrębności jednych części miasta, zwanych tradycyjnie dzielnicami, od innych jego części" [Rykiel 1999: 7].

W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną wyniki badania odnoszące się do świadomości wewnątrzmiejskiej, a ich celem jest wyznaczenie granic pomiędzy osiedlami wynikających z ocen respondentów.

Uwagi o badaniu

Badanie dotyczące postrzegania i waloryzacji mieszkańców i osiedli Rzeszowa zrealizowane zostało w czerwcu 2006 roku w ramach projektu autora „Mieszkańcy Rzeszowa o sobie i swoim miejscu zamieszkania". Objęto nim 534 pełnoletnich mieszkańców miasta. Reprezentatywna próba wylosowana została przez Urząd Miasta Rzeszowa. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety.

W dalszej części tekstu zaprezentowane zostaną wyniki uzyskane dzięki analizie następujących dwóch pytań, zadanych respondentom w trakcie badania:

1. Jakimi ludźmi, Pana(i) zdaniem są mieszkańcy Pana(i) osiedla w porównaniu z innymi mieszkańcami Rzeszowa?
2. Czy Pana(i) zdaniem, Pana(i) osiedle różni od innych osiedli Rzeszowa ze względu na poniższe cechy?

Kafeterie obydwu pytań skonstruowane zostały w oparciu o dyferencjał semantyczny (7-stopniowa skala od +3 do –3, gdzie np. „+3" oznacza „zdecydowanie życzliwi", „0" brak różnicy, a „–3" „zdecydowanie nieżyczliwi" w porównaniu z pozostałymi mieszkańcami miasta).

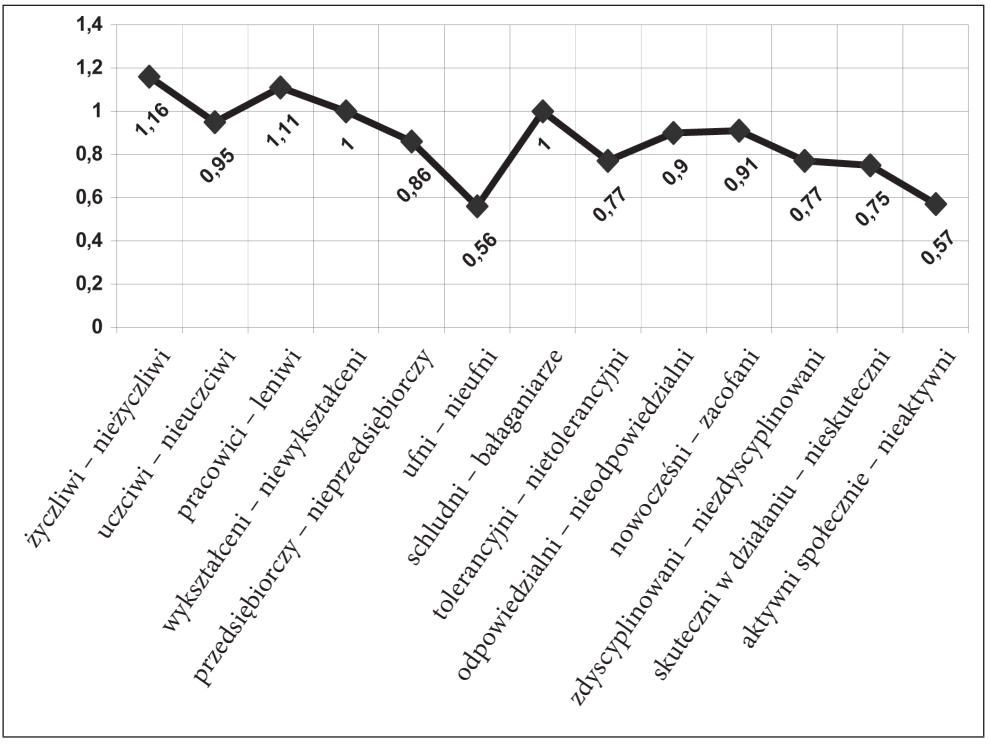
W pierwszym pytaniu badani musieli się odnieść do następujących 13 par określeń, które posłużyły do operacjonalizacji współmieszkańców osiedla: „życzliwi – nieżyczliwi", „uczciwi – nieuczciwi", „pracowici – leniwi", „wykształceni – niewykształceni", „przedsiębiorczy – nieprzedsiębiorczy", „ufni – nieufni", „schludni – bałaganiarze", „tolerancyjni – nietolerancyjni", „odpowiedzialni – nieodpowiedzialni", „nowocześni – zacofani", „zdyscyplinowani – niezdyscyplinowani", „skuteczni w działaniu – nieskuteczni w działaniu", „aktywni społecznie – nieaktywni społecznie". W drugim pytaniu, odnoszącym się do osiedla, zastosowano 14 następujących par określeń: „estetyczne – nieestetyczne", „bezpieczne – niebezpieczne", „ogólnie dobre do życia – ogólnie złe do życia", „ma dużo zieleni – ma mało zieleni", „charakteryzuje je wysoki standard życia mieszkańców – charakteryzuje je niski standard życia mieszkańców", „posiada odpowiednia ilość placówek usługowych – nie posiada odpowiedniej ilości placówek usługowych", „jest zadbane – jest niezadbane", „posiada dobre ulice i chodniki – posiada złe ulice i chodniki", „posiada odpowiednią ilość placówek kulturalno-oświatowych – nie posiada odpowiedniej ilości placówek kulturalno-oświatowych", „posiada interesujący wygląd budynków – posiada nieinteresujący wygląd budynków", „posiada odpowiednią ilość sklepów – nie posiada odpowied-

niej ilości sklepów", „posiada odpowiednią ilość miejsc zabaw dla dzieci – nie posiada odpowiedniej ilości miejsc zabaw dla dzieci", „bogate – biedne", „posiada dobre połączenie komunikacyjne z centrum miasta – nie posiada odpowiedniego połączenia z centrum miasta".

„Typowi mieszkańcy" i „typowe osiedle" w opinii badanych

Analiza średnich dyferencjału semantycznego pytania „Jakimi ludźmi, Pana(i) zdaniem są mieszkańcy Pana(i) osiedla w porównaniu z innymi mieszkańcami Rzeszowa?" pozwoliła na uchwycenie wizerunku „typowego" mieszkańca osiedla. Pierwsza konkluzja dotyczy ogólnej oceny współmieszkańca, która w opinii badanych jest raczej pozytywna. Wszystkie średnie plasują się powyżej „0" (od +0,56 do +1,16).

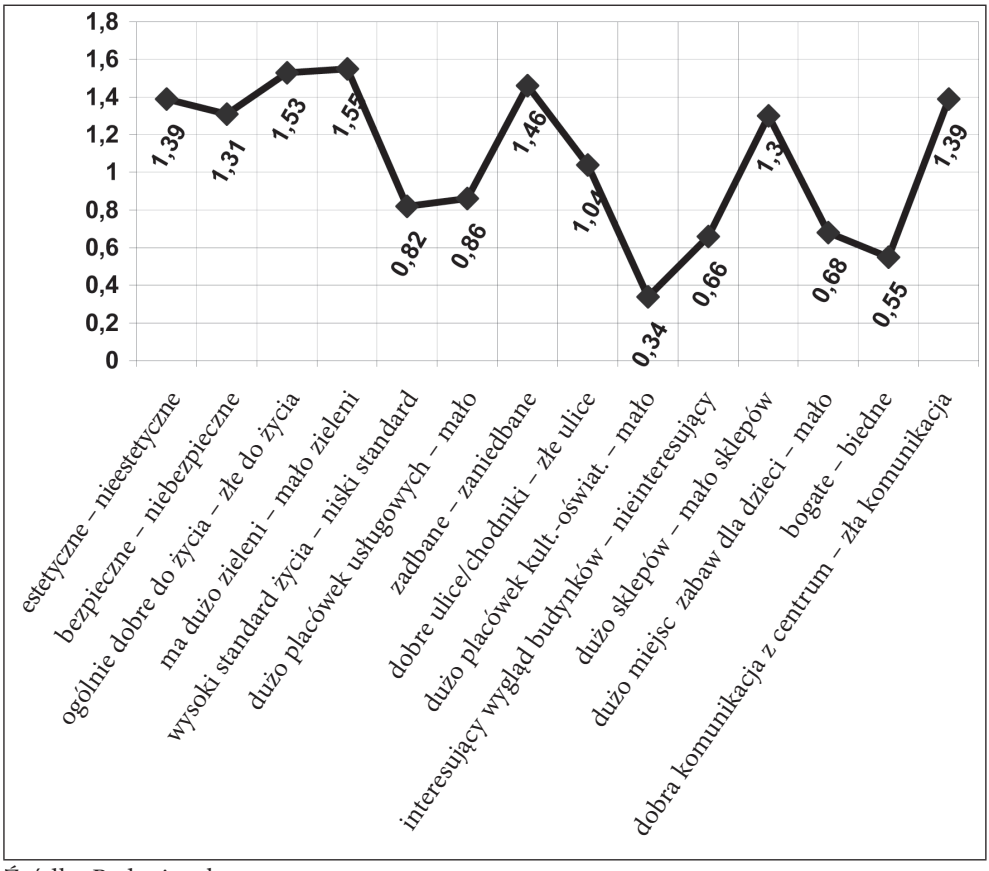
Wykres 1. Cechy „typowych" mieszkańcowi osiedla respondenta – średnie dyferencjału semantycznego (skala od +3 do -3)

Źródło: Badania własne

„Typowy" mieszkaniec osiedla jawi się badanym jako osoba raczej życzliwa, pracowita, wykształcona, schludna i nowoczesna. Jednak z drugiej strony cechuje go nieufność, brak aktywności społecznej, brak skuteczności w działaniu i brak zdyscyplinowania. Reasumując „typowy" mieszkaniec osiedla lub sąsiad to „dobry człowiek", choć częściowo nieufny, nietolerancyjny (w stosunku do obcych), pozbawiony charakteru społecznika.

Wykres 2. „Typowe" cechy osiedla respondenta – średnie dyferencjału semantycznego (skala od +3 do –3).

Źródło: Badania własne.

Obraz „typowego" rzeszowskiego osiedla, podobnie jak współmieszkańca, jest w opinii badanych pozytywny[1]. Na uwagę zasługuje jednak większe

[1] Wyniki dotyczą pytania: Czy Pana(i) zdaniem, Pana(i) osiedle różni od innych osiedli Rzeszowa ze względu na poniższe cechy?

zróżnicowanie ocen dotyczących osiedla, niż ocen mieszkańców. Średnie dyferencjału semantycznego oscylują od +0,34 do +1,55. Wydaje się zatem, że badanym znacznie łatwiej przychodzi ocena zróżnicowania cech urbanistycznych osiedla, niż cech społecznych ich sąsiadów.

W opinii respondentów osiedle jest miejscem zadbanym, ogólnie dobrym do życia z dużą ilością „zieleni". Charakteryzuje się także estetyką i dobrą komunikacją z centrum miasta. Poza tym jest bezpieczne. Z drugiej strony „typowe osiedle" nie posiada odpowiedniej ilości placówek kulturalno-oświatowych, usługowych i miejsc zabaw dla dzieci. Estetyce nie towarzyszy interesujący wygląd budynków. Ponadto jest raczej biedne, a jego mieszkańców charakteryzuje niski standard życia.

„Najlepsze" i „najgorsze" osiedla w mieście – analiza indeksów

Dotychczasowe rozważania odnosiły się do stereotypowego postrzegania „typowego" mieszkańca „typowego" rzeszowskiego osiedla. W celu stworzenia swoistego rankingu osiedli miasta posłużono się metodą indeksów. Zbudowano dwa indeksy: indeks społeczny i indeks urbanistyczny (przestrzenny). Powstały one dzięki zrekodowaniu trzynastu zmiennych z pytania o ocenę współmieszkańców oraz czternastu zmiennych z pytania o ocenę osiedla na dwie zmienne indeksowe. Następnie wyliczono ogólne średnie indeksów dla całego miasta i dla poszczególnych osiedli. Na zakończenie wyliczono odchylenia średnich poszczególnych osiedli w stosunku do średniej dla miasta.

Rzeszów administracyjnie podzielony jest na 25 osiedli. Jednak do analiz wyodrębniono 23 osiedla. W jeden obszar analityczny połączono osiedla Śródmieście Północ i Śródmieście Południe (w opracowaniu występuje pod nazwą Śródmieście) oraz osiedla Baranówka i Generała Andersa(występuje pod nazwą Baranówka)[2].

[2] Próbę wylosowano spośród wszystkich mieszkańców miasta. Osiedla zostały wydzielone w wyniku analizy pytania o osiedle zamieszkania respondenta. Zdecydowana większość respondentów zamieszkujących osiedle Generała Andersa uważała, że są mieszkańcami Baranówki. W przypadku Śródmieścia badani nie odróżniali jego części północnej od południowej.

Tabela1. Indeks społeczny – odchylenia od średniej

Osiedle	Odchylenie od średniej
1. Kotuli	19,99
2. Przybyszówka	19,59
3. Paderewskiego	19,02
4. Zalesie	11,60
5. Słocina	7,56
6. Nowe Miasto	3,88
7. Generała Roweckiego	3,50
8. Mieszka I	3,01
9. Pułaskiego	1,35
10. Drabinianka	0,65
11. Wilkowyja	-0,69
12. Kmity	-1,23
13. Dąbrowskiego	-1,33
14. Krakowska Południe	-2,89
15. Piastów	-4,85
16. Śródmieście	-5,98
17. Baranówka	-6,02
18. Staroniwa	-6,14
19. Króla Stanisława Augusta	-6,14
20. Pobitno	-9,24
21. 1000-lecia	-11,20
22. Staromieście	-13,48
23. Załęże	-20,98

Źródło: Obliczenia własne.

Interpretacja indeksu społecznego przynosi następujące wnioski. Spośród 23 osiedli 10 uzyskało wynik powyżej średniej. Największe odchylenia na plus przypadły osiedlom: Kotuli, Przybyszówce, Paderewskiego i Zalesiu, a największe na minus osiedlom: Załęże, Staromieście, 1000-lecia i Pobitno. Najbliżej średniej znajdują się osiedla: Pułaskiego, Drabinianka, Kmity i Dąbrowskiego. Nie wiadomo do końca, jakie czynniki spowodowały to zróżnicowanie, jednak nawet pobieżna obserwacja wykazuje, że osiedla ocenione najwyżej i najniżej w znacznym stopniu odbiegają od siebie pod względem dominującego typu zabudowy, czasu powstania i położenia na obszarze Rzeszowa. Te „lepsze" są zazwyczaj młodsze, a na ich terenie dominuje zabudowa jednorodzinna bądź nowoczesna wielorodzinna. Osiedla ocenione najgorzej charakteryzują się przede wszystkim mieszaną wiejsko-

-miejską zabudową i peryferyjnym położeniem. Na uwagę zasługuje również fakt, że większość rzeszowskich blokowisk również uzyskało wynik poniżej średniej. Ponadto wyniki osiedli położonych centralnie wahały się wokół średniej.

Indeks społeczny wzbogacony został o dodatkowe informacje zaprezentowane w tabeli 2. Przedstawione tam zostały trzy najlepiej i najgorzej oceniane cechy mieszkańców osiedla respondentów. W celu poszerzenia możliwych analiz w tabeli celowo zachowano porządek zbudowany na podstawie indeksu społecznego.

Wspomniane cechy zasadniczo nie różnią się od omówionych wcześniej cech „typowego" mieszkańca osiedla. Bez względu na ich natężenie, badani najlepiej oceniali sąsiadów pod względem wykształcenia, życzliwości i pracowitości, a najgorzej pod względem takich cech jak ufność, aktywność społeczna i tolerancja. Jednak dodatkowa analiza pozwala na wyodrębnienie pewnych specyficznych cech dla mieszkańców poszczególnych osiedli, odbiegających od wizerunku „typowego" mieszkańca osiedla zaprezentowanego w wykresie 1. Za przykład posłużą trzy osiedla, które w indeksie uzyskały wynik najlepszy (oś. Kotuli), przeciętny (oś. Drabinianka) i najgorszy (oś. Załęże). Mieszkańcy osiedla Kotuli najlepiej oceniają sąsiadów pod względem wykształcenia, przedsiębiorczości i nowoczesności. Z drugiej strony cechy te kłócą się z najgorzej ocenionymi: ufnością, życzliwością i uczciwością. Mieszkańcy Drabinianki najwyżej oceniali swoją pracowitość, schludność i odpowiedzialność, a najniżej wykształcenie, zdyscyplinowanie i tolerancyjność. Z kolei badani z Załęża najlepiej ocenili swoją uczciwość, życzliwość i ufność, a najgorzej pracowitość, schludność i aktywność społeczną. Należy zwrócić uwagę, że średnie oceny w tym przypadku oscylują wokół zera.

W przypadku indeksu urbanistycznego (przestrzennego) 14 spośród 23 osiedli miasta uzyskało wynik powyżej średniej. Najlepiej oceniono osiedla: Paderewskiego, Pułaskiego, Nowe Miasto i Mieszka I, a najgorzej: Drabiniankę, Słocinę, 1000-lecia i Staromieście. Wyniki najbardziej zbliżone do średniej uzyskały osiedla: Piastów, Śródmieście, Wilkowyja, Krakowska Południe i Kmity.

Tabela 2. Najlepiej i najgorzej oceniane cechy mieszkańców – średnie dyferencjału semantycznego (skala od +3 do –3).

Osiedle	Cechy współmieszkańców	
	Najlepiej oceniane	**Najgorzej oceniane**
1. Kotuli	2,20 – wykształceni; 2,20 – przedsiębiorczy; 2,20 – nowocześni	-0,6 – ufni; 1,4 – życzliwi; 1,6 – uczciwi
2. Przybyszówka	2,00 – życzliwi; 2,00 – aktywni społecznie; 1,93 – wykształceni	1,07 – zdyscyplinowani; 1,21 – ufni; 1,36 – tolerancyjni
3. Paderewskiego	1,96 – schludni; 1,79 – życzliwi; 1,79 – wykształceni	1,17 – ufni; 1,21 – skuteczni w działaniu; 1,29 – aktywni społecznie
4. Zalesie	1,72 – życzliwi; 1,68 – wykształceni; 1,56 – uczciwi	0,8 – ufni; 0,88 – skuteczni w działaniu; 1,0 – aktywni społecznie
5. Słocina	1,62 – pracowici; 1,46 – zdyscyplinowani; 1,38 – wykształceni	0,62 – przedsiębiorczy; 0,69 – aktywni społecznie; 0,92 – tolerancyjni
6. Nowe Miasto	1,19 – życzliwi; 1,16 – pracowici; 1,16 – nowocześni	0,55 – ufni; 0,78 – aktywni społecznie; 0,8 – zdyscyplinowani
7. Gen. Roweckiego	1,74 – życzliwi; 1,39 – uczciwi; 1,39 – pracowici	0,43 – aktywni społecznie; 0,52 – skuteczni w działaniu; 0,61 – przedsiębiorczy
8. Mieszka I	1,38 – życzliwi; 1,28 – pracowici; 1,22 – nowocześni	0,53 – ufni; 0,66 – tolerancyjni; 0,66 – aktywni społecznie
9. Pułaskiego	1,67 – uczciwi; 1,44 – schludni; 1,44 – wykształceni	0,11 – aktywni społecznie; 0,11 – zdyscyplinowani; 0,44 – nowocześni
10. Drabinianka	1,57 – pracowici; 1,14 – schludni; 1,14 – odpowiedzialni	0,21 – wykształceni; 0,57 – zdyscyplinowani; 0,64 – tolerancyjni
11. Wilkowyja	1,42 – życzliwi; 1,17 – odpowiedzialni; 1,08 – pracowici	0,25 – aktywni społecznie; 0,33 – zdyscyplinowani; 0,42 – tolerancyjni
12. Kmity	1,13 – wykształceni; 1,0 – życzliwi; 0,97 – odpowiedzialni	0,52 – tolerancyjni; 0,55 – ufni; 0,55 – aktywni społecznie
13. Dąbrowskiego	1,33 – życzliwi; 1,19 – skuteczni w działaniu; 1,14 – tolerancyjni	0,19 – nowocześni; 0,38 – odpowiedzialni; 0,57 – aktywni społecznie
14. Krakowska Pd.	1,24 – pracowici; 1,04 – wykształceni; 0,96 – przedsiębiorczy	0,32 – tolerancyjni; 0,44 – odpowiedzialni; 0,52 – ufni
15. Piastów	1,15 – wykształceni; 1,1 – przedsiębiorczy; 0,95 – pracowici	0,05 – tolerancyjni; 0,15 – aktywni społecznie; 0,45 – uczciwi
16. Śródmieście	1,11 – pracowici; 0,97 – życzliwi; 0,97 – schludni	0,16 – aktywni społecznie; 0,27 – nowocześni; 0,41 – ufni
17. Baranówka	1,04 – życzliwi; 0,96 – schludni; 0,78 – wykształceni	0,17 – aktywni społecznie; 0,39 – skuteczni w działaniu; 0,39 – ufni
18. Staroniwa	1,14 – nowocześni; 1,0 – życzliwi; 1,0 – skuteczni w działaniu	0,0 – ufni; 0,29 – tolerancyjni; 0,43 – przedsiębiorczy
19. Kr. St. Augusta	1,5 – przedsiębiorczy; 0,8 – wykształceni; 0,8 – wykształceni	0,2 – schludni; 0,3 – uczciwi; 0,4 – aktywni społecznie
20. Pobitno	1,07 – wykształceni; 0,86 – nowocześni; 0,86 – zdyscyplinowani	0,0 – życzliwi; 0,0 – ufni; 0,21 – uczciwi
21. 1000-lecia	0,89 – życzliwi; 0,63 – uczciwi; 0,59 – pracowici	-0,07 – aktywni społecznie; 0,19 – wykształceni; 0,26 – przedsiębiorczy
22. Staromieście	1,0 – wykształceni; 0,86 – pracowici; 0,71 – uczciwi	-0,57 – tolerancyjni; -0,43 – skuteczni w działaniu; -0,14 – schludni
23. Załęże	1,0 – uczciwi; 0,5 – życzliwi; 0,0 – ufni	-0,5 – pracowici; -0,5 – schludni; 0,0 – aktywni społecznie

Źródło: Obliczenia własne.

Tabela 3. Indeks urbanistyczny (przestrzenny) – odchylenia od średniej

Osiedle	Odchylenie od średniej
1. Paderewskiego	24,59
2. Pułaskiego	19,85
3. Nowe Miasto	12,82
4. Mieszka I	6,38
5. Zalesie	5,94
6. Generała Roweckiego	5,21
7. Przybyszówka	4,55
8. Kotuli	4,38
9. Dąbrowskiego	2,42
10. Pobitno	1,55
11. Piastów	1,29
12. Śródmieście	1,26
13. Wilkowyja	0,77
14. Krakowska Południe	0,31
15. Kmity	-0,11
16. Załęże	-6,16
17. Króla Stanisława Augusta	-6,53
18. Baranówka	-7,44
19. Staroniwa	-9,20
20. Staromieście	-11,58
21. 1000-lecia	-12,29
22. Słocina	-17,04
23. Drabinianka	-20,96

Źródło: Obliczenia własne.

W przypadku indeksu urbanistycznego, podobnie jak to miało miejsce w sytuacji indeksu społecznego, najlepiej ocenione osiedla zaliczają się do obszarów o dominującej nowej zabudowie jednorodzinnej (największe w mieście osiedla domów jednorodzinnych to: Paderewskiego, Mieszka I, Zalesie), a najgorzej ocenione charakteryzują się zabudową typową dla podmiejskich wsi i peryferyjnym położeniem w stosunku do centrum miasta (Drabinianka, Staromieście, Staroniwa, Słocina).

Na uwagę zasługuje fakt, że osiedla centralne oraz blokowiska uzyskały znacznie wyższe średnie indeksu urbanistycznego, niż indeksu społecznego. Szczególnie widać to na przykładzie osiedli Pułaskiego i Nowe Miasto, które pod tym względem zdecydowanie wybijają się na plus. Bierze się to najprawdopodobniej ze znacznie lepiej rozwiniętej infrastruktury komunalnej oraz centralnego położenia na obszarze miasta.

Tabela 4. Najlepiej i najgorzej oceniane cechy osiedli średnie dyferencjału semantycznego (skala od +3 do –3).

Osiedle	Cechy osiedla	
	Najlepiej oceniane	Najgorzej oceniane
1. Paderewskiego	2,63 – odpowiednia liczba sklepów; 2,46 – dużo zieleni; 2,29 – dobre do życia	1,25 – bogate; 1,38 – dobre ulice i chodniki; 1,5 – wysoki standard życia
2. Pułaskiego	2,56 – dobra komunikacja z centrum; 2,44 – dużo zieleni; 2,33 – dobre do życia	0,89 – interesujący wygląd budynków; 1,0 – bogate; 1,0 – odpowiednia liczba placówek usługowych
3. Nowe Miasto	1,87 – odpowiednia liczba sklepów; 1,86 – zadbane; 1,86 – dobra komunikacja z centrum	0,71 – bogate; 1,05 – interesujący wygląd budynków; 1,06 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.
4. Mieszka I	1,91 – bezpieczne; 1,81 – dobre do życia; 1,78 – dużo zieleni	0,34 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; 0,47 – bogate; 0,75 – interesujący wygląd budynków
5. Zalesie	2,23 – dużo zieleni; 2,12 – dobra komunikacja z centrum; 2,08 – dobre do życia	-0,5 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; -0,23 – odpowiednia liczba miejsc zabaw dla dzieci; 0,25 – odpowiednia liczba placówek usługowych
6. Gen. Roweckiego	2,04 – dobra komunikacja z centrum; 2,0 – odpowiednia liczba sklepów; 1,83 – dużo zieleni	-0,09 – bogate; 0,04 – odpowiednia liczba miejsc zabaw dla dzieci; 0,35 – interesujący wygląd budynków
7. Przybyszówka	2,43 – dużo zieleni; 2,14 – zadbane; 2,14 – dobre do życia	-1,07 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; -0,14 – odpowiednia liczba placówek usługowych; 0,07 – odpowiednia liczba sklepów
8. Kotuli	2,0 – estetyczne; 1,8 – dobre do życia; 1,8 zadbane	-0,8 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; 0,2 – dobre połączenie z centrum; 0,2 – odpowiednia liczba placówek usługowych
9. Dąbrowskiego	1,95 – estetyczne; 1,95 – zadbane; 1,67 – dobra komunikacja z centrum	-0,05 – interesujący wygląd budynków; 0,05 – odpowiednia liczba miejsc zabaw dla dzieci; 0,19 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.
10. Pobito	2,0 – dobre ulice i chodniki; 1,93 – zadbane; 1,53 – estetyczne	-0,27 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; 0,4 – odpowiednia liczba placówek usługowych; 0,47 – odpowiednia liczba miejsc zabaw dla dzieci
11. Piastów	1,84 – dużo zieleni; 1,58 – dobra komunikacja z centrum; 1,47 – zadbane	-0,11 – bogate; 0,05 – interesujący wygląd budynków; 0,79 – wysoki standard życia
12. Śródmieście	2,22 – dobra komunikacja z centrum; 1,97 – odpowiednia liczba sklepów; 1,57 – dobre do życia	0,0 – interesujący wygląd budynków; 0,16 – bogate; 0,19 – wysoki standard życia
13. Wilkowyja	2,17 – bezpieczne; 2,17 – dużo zieleni; 2,0 – zadbane	-0,5 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; -0,33 – odpowiednia liczba placówek usługowych; 0,25 – odpowiednia liczba sklepów

Osiedle	Cechy osiedla	
	Najlepiej oceniane	Najgorzej oceniane
14. Krakowska Pd.	1,6 – dużo zieleni, 1,6 – odpowiednia liczba sklepów; 1,4 – dobre do życia	0,2 – interesujący wygląd budynków; 0,28 – bogate; 0,52 – wysoki standard życia
15. Kmity	1,65 – odpowiednia liczba sklepów; 1,35 – zadbane; 1,23 – dużo zieleni	0,52 – interesujący wygląd budynków; 0,55 – bogate; 0,65 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.
16. Załęże	1,5 – odpowiednia liczba placówek usługowych; 1,0 – zadbane; 1,0 – interesujący wygląd budynków	-0,5 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; 0,5 – odpowiednia liczba sklepów; 0,5 – dobre ulice i chodniki
17. Kr. St. Augusta	1,4 – odpowiednia liczba sklepów; 1,3 – bezpieczne; 1,2 – dobre do życia	0,0 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; 0,1 –interesujący wygląd budynków; 0,3 – odpowiednia liczba placówek usługowych
18. Baranówka	1,25 – dużo zieleni; 1,20 – dobre do życia; 1,0 – estetyczne	-0,04 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; 0,32 – bogate; 0,39 – bezpieczne
19. Starowina	1,43 – dobre do życia; 1,14 – dużo zieleni; 1,0 – bezpieczne	-0,29 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; 0,0 – odpowiednia liczba placówek usługowych; 0,14 – interesujący wygląd budynków
20. Staromieście	2,29 – dobra komunikacja z centrum; 1,71 – bezpieczne; 1,41 – dobre do życia	-0,29 – dobre ulice i chodniki, -0,14 – interesujący wygląd budynków; 0,0 – bogate
21. 1000-lecia	1,3 – dużo zieleni; 1,07 – bezpieczne; 0,93 – estetyczne	0,04 – bogate; 0,07 – interesujący wygląd budynków; 0,07 – wysoki standard życia
22. Słocina	1,92 – dużo zieleni; 1,46 zadbane; 1,23 – estetyczne	-1,08 – dobre ulice i chodniki; -0,92 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.; -0,92 – odpowiednia liczba placówek usługowych
23. Drabinianka	1,43 – dużo zieleni; 1,0 – bezpieczne; 0,86 – dobre do życia	-1,0 – odpowiednia liczba placówek kult.-oś.;-0,7 – odpowiednia liczba miejsc zabaw dla dzieci; -0,64 dobre ulice i chodniki

Źródło: Obliczenia własne.

Przy okazji rozważań dotyczących dużych osiedli warto zwrócić uwagę na znaczącą różnicę w ocenie dwóch największych rzeszowskich blokowisk. Nowe Miasto uzyskało oceny znacznie wyższe od Baranówki. Pierwsze z tych osiedli, zarówno w indeksie społecznym, jak i w przestrzennym uzyskało oceny powyżej średniej. Zróżnicowanie to najłatwiej wytłumaczyć korzystniejszym położeniem Nowego Miasta oraz sprawnym funkcjonowaniem tamtejszej spółdzielni mieszkaniowej, która podjęła różnorodne działania w celu poprawy wizerunku największego pod względem liczby mieszkańców osiedla miasta.

W przypadku indeksu urbanistycznego (przestrzennego), podobnie jak miało to miejsce w przypadku indeksu społecznego, wyodrębniono po trzy najlepiej i najgorzej oceniane cechy osiedli miasta. Szczegółowe dane pozwalające na wychwycenie różnic w ocenie poszczególnych osiedli zaprezentowane zostały w tabeli 4.

Wyniki indeksu urbanistycznego w znacznym stopniu pokrywają się z wynikami indeksu społecznego. Nakładanie się na siebie opinii badanych w ocenach warunków społecznych i przestrzennych znajduje wyraźne potwierdzenie statystyczne. Do analizy wzajemnego związku pomiędzy indeksem społecznym, a indeksem urbanistycznym (przestrzennym) wykorzystano współczynnik korelacji r Pearsona. Jego wartość (r = 0,547) wskazała na silną zależność pomiędzy oceną współmieszkańców własnego osiedla, a oceną ekologicznych warunków osiedla badanych[3].

Wyznaczenie społecznych i przestrzennych granic w mieście

Podjęta poniżej próba wyznaczenia granic opiera się na przeniesieniu wyników otrzymanych dla indeksu społecznego i indeksu urbanistycznego (przestrzennego) na mapę przedstawiającą osiedla Rzeszowa. Dopiero taka forma prezentacji w odpowiedni sposób uwidacznia kwestie omawiane powyżej.

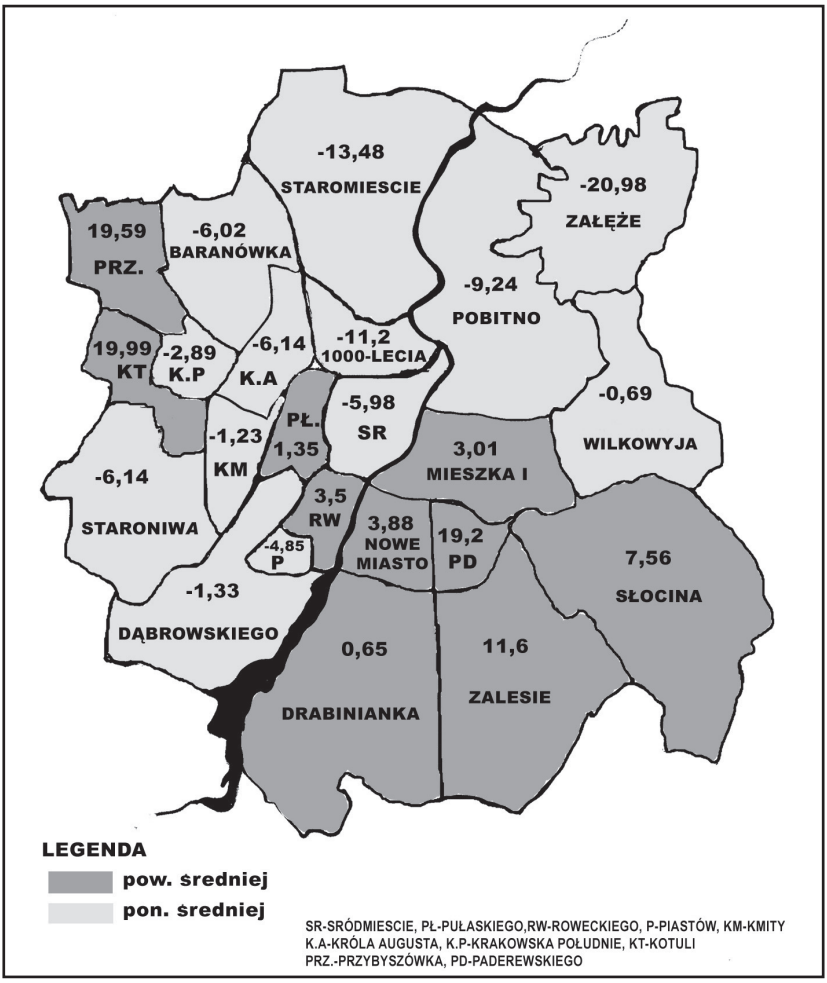
Każde z osiedli miasta scharakteryzowane jest przy pomocy odpowiedniego odcienia. Ciemniejszy odcień oznacza odchylenie ocen powyżej średniej, a jaśniejszy odchylenie poniżej średniej. Ze względów technicznych zrezygnowano z graficznego stopniowania odległości od średniej. Zamiast tego na mapach, przy każdym osiedlu naniesione zostały wartości liczbowe, dzięki którym możliwa jest analiza stopnia odległości od wartości średniej dla poszczególnego osiedla.

Wstępna analiza mapy obrazującej wyniki indeksu społecznego przynosi kilka wniosków. Po pierwsze, geograficzną granicę indeksu wyznacza linia biegnąca od północnego-zachodu do południowego-wschodu. Na północ od wspomnianej linii dominują osiedla, które uzyskały największe ujemne odchylenia od średniej, a na południe osiedla o najlepszym wizerunku. Po drugie, największa liczba najwyżej ocenianych osiedli znajduje się w południowo-wschodniej części miasta, a dwa najwyżej ocenione (Przybyszówka

[3] Dla takiego poziomu korelacji współczynnik determinacji (WDR=r^2*100%) wynosi prawie 30%. Oznacza to, że w takim procencie można tłumaczyć powiązanie między dwoma zmiennymi.

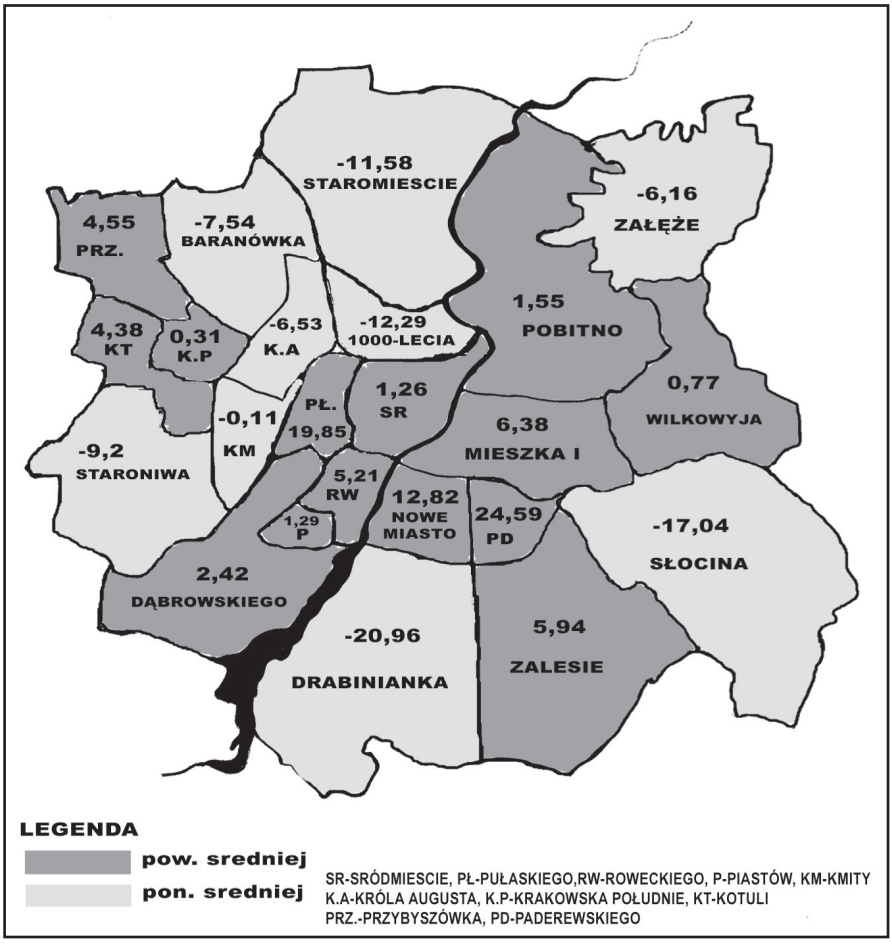
i Kotuli) w zachodniej części miasta. Po trzecie, tylko dwa osiedla z centralnej strefy uzyskały wyniki powyżej średniej. Po czwarte, większość osiedli ocenianych pozytywnie znajduje się po prawej stronie rzeki Wisłok, czyli w najmłodszej części miasta, która znalazła się w obrębie Rzeszowa po 1951 roku. Po piąte, większość osiedli, które uzyskały wyniki powyżej średniej, znajduje się w zewnętrznej strefie miasta, a na ich terenie dominuje zabudowa jednorodzinna i „szeregowa", charakterystyczna dla silnie zurbanizowanych przedmieść.

Rys. 1. Indeks społeczny – prezentacja odchyleń od średniej na mapie Rzeszowa

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 2. Indeks urbanistyczny (przestrzenny) – prezentacja odchyleń od średniej na mapie Rzeszowa

Źródło: Opracowanie własne.

Interpretując mapę indeksu urbanistycznego zauważa się, że jego granica geograficzna przebiega w sposób zbliżony do granicy wyznaczonej przez indeks społeczny. Strefy osiedli ocenianych powyżej średniej w znacznym stopniu pokrywają się. Podstawowa różnica widoczna jest w przypadku osiedli położonych na obszarze tradycyjnego śródmieścia. Wynika ona z faktu, że tereny te należą do najstarszej i najlepiej pod względem infrastruktury rozwiniętej części miasta. Wydaje się, że z tego samego powodu osiedla położone zewnętrznie uzyskały wyniki niższe, niż w przypadku indeksu spo-

łecznego. Szczególnie interesujący jest fenomen Drabinianki i Słociny, które w indeksie urbanistycznym uzyskały najniższe oceny w skali całego Rzeszowa. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że na obszarze tych jednostek administracyjnych w największym stopniu uwidacznia się dysonans pomiędzy podsystemem społecznym, a podsystemem urbanistycznym miasta.

Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, należy zwrócić uwagę na następujące fakty. Granice występujące w świadomości badanych w znacznym stopniu pokrywają się z geograficznym podziałem miasta na centrum i peryferie lub na osiedla centralne i osiedla zewnętrzne. Jeśli chodzi o ocenę współmieszkańców, najwyżej oceniane są osiedla o charakterze podmiejskim a w przypadku ocen materialnych elementów, osiedla położone centralnie (również część blokowisk). Odrębną kategorię stanowią osiedla oceniane jednoznacznie negatywnie zarówno w wymiarze społecznym, jak i w przestrzennym. Są to najczęściej osiedla o przeważającej zabudowie blokowej oraz osiedla, na których obszarze dominują elementy bardziej charakterystyczne dla podmiejskich wsi niż typowych przedmieść. Należy podkreślić, że występuje silny dodatni związek korelacyjny pomiędzy oceną współmieszkańców, a oceną przestrzennych cech zamieszkiwanego przez badanych osiedla.

Na zakończenie warto wspomnieć o możliwości interpretacji uzyskanych wyników w kontekście granic grupowych. Pomocna tutaj będzie koncepcja granicy A. Cohen'a. W opinii tego autora uwagę bardziej powinno się zwrócić na badanie sensu, niż formy. Dlatego punktem wyjścia jest analiza kultury, a nie struktury: „(...) skoro ludzie stają się najbardziej wrażliwi na swoją kulturę wtedy, gdy spotykają innych, to odpowiednim miejscem do odnalezienia ich postaw wobec własne kultury (lub przypisywania przez nich znaczenia ich wspólnocie) są jej granice" [Cohen 2004: 192]. W przypadku osłabienia strukturalnych podstaw granic w wyniku zmiany społecznej, ludzie będą w większym stopniu skłonni do zachowań symbolicznych, mających na celu rekonstrukcje granicy.

W związku z tym wskazania respondentów odnoszące się do różnic pomiędzy współmieszkańcami osiedla a pozostałymi mieszkańcami miasta można interpretować jako „budowę" granic symbolicznych, oddzielających ich społeczność osiedlową od pozostałych zbiorowości miejskich. Analogiczna sytuacja może mieć miejsce w przypadku porównywania przez ba-

danych różnic odnoszących się do fizycznych elementów ich osiedli, którym badani wystawiali wyraźnie gorsze noty w porównaniu do ocen sąsiadów. Z badań wynika, że mieszkańcy wszystkich osiedli miasta byli skłonni wyżej oceniać członków własnej wspólnoty osiedlowej od pozostałych mieszkańców Rzeszowa. W przypadku niektórych jednostek administracyjnych pojawiały się skrajne wypowiedzi badanych, podkreślające ich odrębność. Miało to miejsce głównie na obszarach najmłodszych osiedli (wcześniej wsi należących do okolicznych gmin), które znalazły się w obrębie miasta w wyniku ostatniego powiększenia.

Niniejszy artykuł jest wstępem do szerszej analizy kształtowania się granic wewnątrzmiejskich na obszarze Rzeszowa. Autor planuje kontynuować badania, które powinny pozwolić na dokładniejszą eksplorację zaprezentowanych w nim problemów. Wydaje się, że oprócz kwestii wyznaczenia granic społecznych i przestrzennych, szczególnej uwagi wymagają, nieporuszone tu, rezultaty wpływu cech społeczno-demograficznych badanych na ich ocenę sąsiadów i zamieszkiwanego osiedla. Nie bez znaczenia mogą być również takie zjawiska, jak: poczucie związku z miastem, zadowolenie z zamieszkiwania w Rzeszowie i kierunki migracji mieszkańców w obrębie miasta.

Należy także zwrócić uwagę na proces poszerzania granic Rzeszowa, który pomimo niekiedy ostrych sprzeciwów części mieszkańców okolicznych gmin, jest kontynuowany. W styczniu 2008 roku w granicach administracyjnych Rzeszowa znalazły się dwa nowe osiedla. W związku z tym na aktualności zyska problem wytyczenia granic oraz wzajemnych relacji pomiędzy centrum i przedmieściami.

Bibliografia:

Cohen Anthony. 2004. *Wspólnoty znaczeń*, w: M. Kempny, E. Nowicka (red.), *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN: 192-215.

Malikowski Marian.1998. *Socjologiczne problemy miasta.* Rzeszów.

Pawłowska Krystyna. 1999. *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej,* w: Z. Rykiel *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna jego mieszkańców*. Wrocław.

Rykiel Zbigniew. 1999. *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna jego mieszkańców.* Wrocław.

Wallis Aleksander. 1977. *Miasto i przestrzeń.* Warszawa.

Wallis Aleksander. 1971. *Socjologia i kształtowanie przestrzeni.* Warszawa.

Social and spatial boundaries in a city exemplified by Rzeszow

Mariusz Palak

This article is the result of the research carried out in Rzeszow in June 2006. Its aim is to show how spatial and social boundaries between the city housing districts are perceived. Determination of spatial boundaries between individual districts is based on indicating those districts that are recognized by the respondents as the best and the worst to live in.

Differences in the evaluations of individual districts, evaluations of their inhabitants and the level of the respondents' identification with their place of residence may prove the existence of social boundaries within the city.

Social boundaries between individual districts are established on the basis of:

1. The indication of a degree to which a position of a given district (in the hierarchy "good"/ "bad") influences the evaluation of its inhabitants made by the respondents. In other words, how the inhabitants of a given district differ from other dwellers of the city according to such features they are attributed with as, e.g.: honesty, diligence, tolerance or social activity.
2. The indication of a degree to which individual districts differ from other districts in Rzeszow according to ecological features, the level of urban and economic infrastructure in the inhabitants' opinion.
3. The indication of a degree to which inhabitants of individual districts identify themselves with the province, city, housing district and street they are living in.

This analysis also aims at determining a degree to which social boundaries overlap spatial ones.